

Կարինե Խաչատրյան
ԱրՊՆ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնի ասպիրանտ
email: Karina_1318@mail.ru

ԵՐԵՔ ՏԱՐԵԿԱՆԻ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԴԵՏԵՐՄԻՆԱՆՏՆԵՐԸ
(ՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁ)

Երեք տարեկանի ճգնաժամը համարվում է անձի հոգեկոնցիալական զարգացման խիստ կարևոր շրջան: Ճգնաժամի ճիշտ հաղթահարումը կարևոր է ոչ միայն երեխայի հուզական-պահանջմունքային ոլորտի, այլև նրա հոգեկան զարգացման համար: Որո՞նք են այն առանցքային դետերմինանտները, որոնք ծնում են երեք տարեկանի ճգնաժամը: Այս հարցադրման կոնտեքստում՝ հիմք ընդունելով խնդրո առարկայի մասին գիտատեսական ուշագրավ տեսակետները, փորձ է արվել ներկայացնել երեք տարեկանի ճգնաժամի և դրա ունեցած ներգործության նկարագիրը:

Ճգնաժամի հաղթահարումն առնչվում է դաստիարակող բոլոր ինստանցիաների մշակված ու կիրառության մեջ դրված բոլոր այն նորմերի ու սկզբունքների պահպանման հետ, որի արդյունքում երեք տարեկանը կարող է հաղթահարել կամ չհաղթահարել այն: Ճգնաժամի հաղթահարումը կարելի է կապել արժեհամակարգային ճիշտ դրդիչների, երեխայի վարքի ճիշտ դրդապատճառվածության հետ:

Բանալի բառեր-ճգնաժամ, երեք տարեկաններ, ինքնագնահատական, նորագոյացություն, ընդդիմություն, ինքնագիտակցություն, դետերմինանտ, ինքնականություն, արժեզրկում, նեգատիվիզմ:

Карине Хачатрян
Аспирант кафедры педагогики и психологии АрГУ

ДЕТЕРМИНАНТ ТРЕХЛЕТНЕГО КРИЗИСА
(ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ)

Кризис трехлетнего возраста считается крайне важным периодом духовно-социального развития личности. И правильное преодоление кризиса важно не только для эмоциональной сферы и потребностей ребенка, но и его духовного развития. Каковы те ключевые детерминанты, которые порождают кризис трехлетнего возраста? В контексте такой постановки вопроса, приняв за основу заслуживающие внимания научно-теоретические взгляды по данному вопросу, автором была сделана попытка представить картину кризиса трехлетнего возраста и оказываемого им воздействия.

Преодоление кризиса связано с соблюдением разработанных и введенных в применение всех тех норм и принципов занимающихся задачами воспитания инстанций, в результате которого трехлетний ребенок может преодолеть или не преодолеть его. Преодоление кризиса можно связать с правильными побудителями системы ценностей и правильной мотивированностью поведения ребенка.

Ключевые слова - кризис, трехлетние дети, самооценка, новообразование, возражение, самосознание, детерминант, своеволие, обесценивание, негативизм.

Karine Khachatryan
Postgraduate of Pedagogy
and Psychology Chair of ArSU

THE DETERMINANTS OF THREE-YEAR-CRISIS
(THEORETICAL ANALYTICAL EXPERIENCE)

The three-year-crisis is considered to be a most important period of personal psychosocial development. The exact overcoming of crisis is important not only for child's sphere of emotions and requirements, but also for his psychological development. What are the key determinants which create three-year-crisis? In this statement of a question taking these scientific standpoints as a principal, we make an effort to present three-years-crisis and its description of influence.

The overcoming of crisis is dealing with the protection of all working out and putting into practice principals of the discipline of upbringing, in the result of which a three-years-child can overcome the crisis or not. The overcoming of crisis can be connected with the impulses of value system and the exact (right) motivation of child's behavior.

Keywords - crisis, three-year-old children, self-assessment, neoplasm, opposition, self-consciousness, determinant, self-will, depreciation, negativism.

Հասարակության բուռն փոխակերպումների և դրանից ածանցվող արժեքների ու նորմերի փոփոխությունների պատճառով մեր օրերում բավականին սուր է դրվում սերնդի դաստիարակության ու սոցիալականացման հարցը: Այս առումով, երեք տարեկանի ճգնաժամի ուսումնասիրությունը ավելի այժմեական է դառնում և պահանջում համակարգային ու ճիշտ մոտեցումներ, ինչի արդյունքում կարող ենք հաջողությունների հասնել երեք տարեկանի ճիշտ սոցիալականացման գործընթացի կազմակերպման գործում:

Երեք տարեկան երեխան հետաքրքրասեր է, ջանասեր, եներգիայով լեցուն, անկախ և հաճախ հանդուգն: Նա սիրում է զբոսնել, վազել, երաժշտություն լսել, նկարել, կարդալ, գրել: <<Երեք տարեկանը ժամանակաշրջան է խոսքի, կարգ ու կանոնի, երաժշտության, շնորհի ու քաղաքավարության, զգացմունքի, գրելու և կարդալու համար>>¹:

Երեք տարեկան երեխային բնորոշ է նաև մտավոր հասունացումը, զարգացող միտքը և զարգացող կամքը: Երեք տարեկանում երեխան սկսում է հասկանալ, որ նրա գաղափարները տարբեր են ուրիշներից, և ավելի ամբողջական ձևով է հասկանում, որ ուրիշները տարբեր են իրենից: <<Երեք տարեկանում երեխան հասնում է զարգացման այն մակարդակին, որտեղ նա կարող է ամբողջովին հնազանդվել կամ էլ չկատարել ոչ մի առաջադրանք>>²: <<Բացի եռանդուն և կենսուրախ լինելուց, երեք տարեկանները երբեմն հանդուգն են դառնում, երբ <<ոչ>> են ասում կամ պնդում են, որ կատարեն իրենց կամքը: Այս ժամանակաշրջանը հայտնի է որպես ընդդիմության ճգնաժամ անունով>>³: Ճգնաժամը սկսվում է, երբ երեխաները սկսում են ասել <<ոչ>> ծնողի համարյա ամեն մի առաջարկին կամ առաջադրանքին, որոնք էլ ցույց են տալիս այն, որ նրանք կարողանում են արձագանքել շատ տարբեր, քան մեծերն են սպասում: <<Այս շրջանում նա ուզում է, որ հաշվի առնեն իր <<ես>>-ը և խորհրդակցեն իր հետ այն բոլոր հարցերի շուրջ, որոնք նրան են վերաբերում, օրինակ, նրա ուտելու, խմելու, հագնվելու և այլնի հետ>>⁴: <<Միննույն ժամանակ փոխվում է երեխայի վերաբերմունքը իր և շրջապատող մարդկանց նկատմամբ, ձևավորվում է զարգացման սոցիալական նոր իրավիճակ, որին հարմարվելու ընթացքում էլ հենց ի հայտ է գալիս ճգնաժամը>>⁵: Իսկ թե ինչի՞ց է առաջանում երեք տարեկանի ճգնաժամը: Պետք է նշել, որ երեխայի օրգանիզմում կատարվում է ֆիզիկական և կենսաբանական վերակառուցում՝ փոխելով նրա վարքն ու բնավորությունը:

Երեք տարեկանի ճգնաժամը համարվում է անձի հոգեւոցիալական զարգացման խիստ կարևոր շրջան: Օ. Մ. Սոլոդիլովայի կարծիքով <<երեք տարեկանի ճգնաժամը օնտոգենետիկ էտապ է, որը երեխայի մոտ ուղեկցվում է անձնային նորագոյությունների կտրուկ և հիմնական փոփոխությունների և շրջապատողների հետ նոր հարաբերությունների հաստատման միջոցով: Այն դեպքում, երբ երեխան մարդկանցից ինքն իրեն առանձնացնում է և գիտակցում սեփական հնարավորությունները և ինքն իրեն զգում է <<կամքի աղբյուր>>, հանգեցնում է նրան, որ սկսում է իրեն համեմատել մեծերի հետ, ուզում է իրեն թույլ տալ օգտվել այն նույն իրավունքներից, որոնցից մեծերն են օգտվում, կատարել նույն գործողությունները, և իհարկե լինել մեծերի նման ինքնուրույն ու անկախ: Երբ երեխան իրեն <<կամքի աղբյուր>> է զգում, դա խոսում է իր ինքնըմբռնման զարգացման մասին: Երեք տարեկանում ճգնաժամ առաջանում է երեխայի անհատականության զարգացման որոշակի ձեռքբերումների արդյունքում: Ճգնաժամի վերապրումը հատկապես սրում է

¹ Maria Montessori. "The Absorbent Mind"

² Silvana Quattrocchi Montanaro. "Understanding the Human Being"

³ Tim Seldin. "How to Raise an Amazing Child the Montessori Way"

⁴ Tim Seldin. "How to Raise an Amazing Child the Montessori Way"

⁵ Ս. Մ. Խոլոդյան <<Անձի զարգացման ճգնաժամային տարիքը>>

երեխայի զգայունակությունը այլ մարդկանց հանդեպ, սովորեցնում է ոչ միայն դրական շփման, այլև շրջապատից իրեն առանձնացնելու ձևերի ունակություններ: Սեփական կամքի ձևավորման ժամանակ առանձնացման և ռեֆլեքսային կարողությունները երեխային պատրաստում են այն բանին, որ նա անհատ դառնա»¹:

Ա. Վալլոնը երեք տարեկանի ճգնաժամը կապում է անհատականացման գործընթացի հետ: «<<Երեխան զգայուն է դառնում իր <<ես>>-ի նկատմամբ, ինքնահաստատման է ձգտում, ուզում է ուշադրության կենտրոնում լինել: Երեխան դառնում է կոնֆլիկտային անձ, նա փորձում է նմանվել մեծերին, և միննույն ժամանակ հաճախ է վիճում նրանց հետ, իր կամքն է թելադրում, և դրանով ինքնուրույնություն է դրսևորում»²:

Հարկ է անդրադառնալ երեք տարեկանի ճգնաժամի կառուցողական ու ապակառուցողական կողմերին: Առաջինը բացասական է, ապակառուցողական, քանի որ «<<ճգնաժամը ընթանում է երեխայի բացասական հույզերի, զգացմունքների, վարքերի ուղեկցությամբ, որոնք էլ շատ վտանգավոր են երեխայի հոգեկան զարգացման համար: Եվ արդյունքն է անձի բացասական առանձնահատկությունների և մարդկային ոչ ճիշտ փոխհարաբերությունների ձևավորումը և պահանջմունքների անբավարարվածությունը, որոնք էլ առաջ են բերում հոգեկան զարգացման երկարատև ճգնաժամային վիճակ»³: Երեխայի դիրքի փոփոխությունները, նրա ինքնուրույնության և ակտիվության աճը մեծահասակներից պահանջում են հարաբերությունների մշտական վերանայում ու վերակառուցում: Ս. Հարրիսոնը ընդգծում է, որ «<<երեք տարեկանը հետաքրքրասիրության և հարցասիրության տարիք է, քանի որ ամեն ինչ նոր և անհասկանալի է նրանց համար»⁴: Եթե երեխայի հետ նոր հարաբերություններ չեն հաստատվում, նրա նախաձեռնողականությունը չի խրախուսվում, ինքնուրույնությունը անընդհատ սահմանափակվում է, ապա նրա մոտ առաջանում են ճգնաժամային երևույթներ, որոնք դրսևորվում են մեծերի հետ հարաբերություններում: Իսկ ահա երեք տարեկանի դրական, կառուցողական ճգնաժամը, դառնում է դրական ազդանշան դրական փոփոխություններին, ինչի արդյունքում ձևավորվում են նոր մտավոր կառույցներ և զարգացման նոր սոցիալական իրավիճակներ: Հոգեկան և ֆիզիկական վարքի դրական փոփոխությունները կատարվում են ճգնաժամի նպաստավոր պայմաններում, որոնք էլ նպաստում են երեխայի հոգեկան զարգացման հարմարվողական մակարդակի զարգացմանը:

Ըստ Վիգոտսկու և Էլկոնինի՝ «<<ներքին հակասությունները մտավոր զարգացման ու փոփոխությունների մղիչ ուժն են, որոնք տեղի են ունենում այս տարիքում և որոնցից էլ կախված երեխայի հոգեկան զարգացման հետագա էտապների փոփոխությունները: «<<Ես դա ինքս կարող եմ անել>> արտահայտությունը նշանակում է ոչ միայն տեսանելի հեղինակության, այլ միննույն ժամանակ երեխայի՝ մեծից գատման, ինքնուրույնության դրսևորում, որոնք շատ ժամանակ ծնողներին դուր չեն գալիս: Նրանք պատրաստ չեն տեսնելու, որ իրենց երեխան ինքնուրույն է և թույլ չեն տալիս, որ նա, օրինակ, հաց կտրի, ջուր լցնի, աթոռը տեղափոխի, հագնվի, գիրքը դնի գրադարակում, խաղալուց հետո խաղալիքները հավաքի և այլն: Այս ամենը հետագայում երեխայի կյանքի համար կարող են վտանգավոր լինել և նպաստել ընտանիքում հակասությունների առաջացմանը»⁵:

Ն. Աբրոսիմովան և Ա. Բոլտովան հաստատեցին երեք տարեկանի ճգնաժամի հետևյալ ախտանիշները⁶.

¹ Солодилова О. П. «Шпаргалка по возрастной психологии»: учеб. пособие.— М.: ТК Велби, 2005. - 56 с.

² Валлон А. Психическое развитие ребенка. М., 1967. с.

³ Болотова А. К. и Молчанова О. Н., 2012. «Психология развития», Яшкова Аксана Николаевна *Кризисы возрастного развития и психологическое здоровье в детском возрасте, с.*

⁴ Стивен Г., Счастливый ребенок, The Happy Child. Changing the Heart of Education First Sentient Publications edition 2002, с. 55

⁵ Выготский Л.С. Психология развития ребенка, Эльконин Д.Б. Детская психология, с.

⁶ Абросимова Н., «Возраст строптивости. О кризисе трёх лет» // Мама и малыш. — 2005. с. 473. Болотова А. К., и Молчанова О. Н., 2012. «Психология развития», Москва: Государственный Университет Высшая Школа Экономики с: 528.

1. **Նեգատիվիզմ.** Երեխան նեգատիվ ռեակցիա է տալիս ոչ թե հենց գործողությանը, որ նա հրաժարվում է կատարել, այլ մեծահասակի պահանջին կամ խնդրանքին: Ընդհանրապես, նեգատիվիզմն ընտրողական է. երեխան անտեսում է ընտանիքի որևէ անդամի կամ դաստիարակի պահանջները, իսկ մյուսների հետ բավական լսող է: Բնարկե նեգատիվիզմը ճգնաժամային երևույթ է, որը պետք է անհետանա ժամանակի ընթացքում: Մոլորիլովան հաստատեց, որ կարող է առաջանալ նեգատիվիզմ երեխայի անհատականության զարգացման որոշակի ձեռքբերումների արդյունքում, ինչպես նաև «<երբ երեք տարեկան երեխայի հետ վերաբերում են ինչպես մեկ տարեկանի հետ, և չեն թողնում, որ նա ինքնուրույնություն ձեռք բերի>>»: Բայց այն, որ երեք տարեկանում երեխան հնարավորություն է ստանում գործելու ոչ թե պատահականորեն ծագած ցանկության ազդեցությամբ, այլ գործել ուրիշ՝ ավելի բարդ և կայուն դրդապատճառների ազդեցությամբ, զարգացման կարևորագույն ձեռքբերում է:

2. **Ինքնակամություն** – «<Ես>> համակարգի ձևավորման հետ կապված՝ բնականաբար, շատ վաղ կերպով դրսևորվում է ինքնուրույնության տենդենց, և երեխան ցանկանում է ամեն ինչ ինքնուրույն անել: Մկզբունքորեն դա դրական երևույթ է, սակայն երեխայի ձգտումը ամեն ինչ անել ինքնուրույն հաճախ աղեկվատ չէ նրա հնարավորություններին և առաջացնում է հավելյալ կոնֆլիկտներ:

3. **Համառություն.** Սա երեխայի ինչ-որ բան պնդելու ռեակցիան է, որով ավելի շատ ոչ թե պնդում է իր ցանկությունը, այլ պահանջում մեծահասակներից, որ իր կարծիքը հաշվի առնեն: Երեխայի առաջնային որոշումը պայմանավորում է նրա ամբողջ վարքը, և հրաժարվել այդ որոշումից անգամ փոփոխվող իրավիճակներում, երեխան չի կարող:

4. **Կամակորություն.** Այս ախտանիշը ուղղված է ոչ թե կոնկրետ մեծահասակի դեմ, այլ վաղ մանկությունում հաստատված հարաբերությունների ողջ համակարգի և ընտանիքում ընդունված դաստիարակության նորմերի դեմ: Երեխան պնդում է իր ցանկությունները և դժգոհում նրանից, թե ինչ են առաջարկում և անում ուրիշները:

5. **Արժեզրկում.** Երեք տարեկանի ճգնաժամի հետաքրքիր ախտանիշ է արժեզրկումը, հետաքրքրության կորուստը, բողոքներն ու գանգատները, որոնք արտահայտվում են ծնողների հետ հերթական վեճերի ու կոնֆլիկտների ժամանակ: Երեխայի աչքերում արժեզրկվում է այն, ինչը սովորական, հետաքրքիր, թանկ է եղել նախկինում: Բոլոր այս երևույթները վկայում են, որ նրա մոտ փոխվում է վերաբերմունքը այլ մարդկանց և ինքն իր նկատմամբ, և երեխան հոգեբանորեն առանձնանում է մտերիմ մեծահասակներից:

6. **Բռնակալություն.** Եթե ընտանիքում կա մեկ երեխա, այն դրսևորվում է որպես իշխանության ձգտում. ընտանիքի բոլոր անդամները պետք է անեն այն, ինչ ինքն է ցանկանում, իսկ բազմազավակ ընտանիքներում բռնակալությունը դրսևորվում է խանդի ձևով:

7. **Բողոք-կռիվ.** դրսևորվում է այն դեպքում, երբ երեխան մշտական կոնֆլիկտների մեջ է մտնում շրջապատողների և հատկապես իր ծնողների հետ տարբեր հարցերի շուրջ, նա ամեն ինչից բողոքում է, նրան ոչինչ չի գոհացնում, ինչն էլ հանգեցնում է կոնֆլիկտների:

Ուշագրավ է նաև երեք տարեկանի ճգնաժամի մասին Գամեզոյի տեսակետը, որը կրկին ընդդիմություն է ենթադրում. «<համառություն, գործողությունների արդյունքների կանխատեսում, ինքնուրույնության ձգտում, ուժեղ ռեակցիա հաջողության նկատմամբ, ուժեղ աֆեկտիվ ռեակցիա իր հասցեին ուղղված յուրաքանչյուր հանդիմանության նկատմամբ>>¹: Իսկ ահա Կ. Ն. Պոլիվանովան նշում է երեք տարեկանի «<ես>>-ի հայտնաբերման մասին. «<Երեխայի խոսքում ի հայտ են գալիս «<ես>>, «<ուզում եմ>>, «<ես չեմ ուզում>> արտահայտությունները, սեփական «<ես>>-ի բացահայտումը տեղի է ունենում հակադրմամբ, երեխան ինքն է ստեղծում իրավիճակներ, որտեղ հայտնաբերվում է «<ես>>-ը...>>²:

Գիտատեսական նյութերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս ասել, որ երեք տարեկանը հոգեկան զարգացման զգայուն (փխրուն) ժամանակաշրջան է, որտեղ նորմալ և թույլ զարգացման գիծը շատ նեղ է, և թե ինչ ուղղությամբ կընթանա այն, հաճախ կախված է երեխայի հետ

¹ Гамезо М. В., Петрова Е. А., Орлова Л. М. Возрастная и педагогическая психология: Учебное пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов. — М.: Педагогическое общество России, 2003

² Поливанова К. Н., «Психология возрастных кризисов»: Учеб. пособие для студ. высш. пед. заведений. - М.: Издат. центр, 2000. - 184 с.

շրջապատող անձանց փոխազդեցության արդյունավետությունից, երեխայի տարիքային ճգնաժամի ընթացքի յուրահատկությունից և հատկապես ընտանիքի անդամների դերերից: Երեխան ակտիվորեն ճանաչում է իրեն շրջապատող առարկաների աշխարհը, յուրացնում ու նվաճում այն մեծահասակների գործողությունների միջոցով և նրանց հետ որոշ գործողություններ կատարելով: Երեք տարեկանի ճգնաժամը փոխում է երեխային և նրա զարգացման գործընթացի շատ կարևոր շրջան է: Երեք տարեկանում երեխան հատկապես զգայուն է մարդկային հարաբերությունների ընկալման նկատմամբ, քանի որ փոխում է սեփական ընկալումը աշխարհի և իր հարաբերությունների նկատմամբ: Այս տարիքի երեխաները սպասում են, որ ընտանիքի անդամները ընդունեն իրենց անկախությունն և ինքնուրույնությունը: Նրանք ցանկանում են, որ իրենցից հարցնեն, խորհրդակցեն իրենց հետ: Նրանք փորձում են ամեն գնով հասնել ինքնուրույնության և ինքնահաստատվել հաղթանակի մեջ, նույնիսկ եթե դա բերում է կոնֆլիկտների: Այստեղ շատ կարևոր է ընտանիքի և շրջապատող մարդկանց ազդեցությունը, քանի որ երեխան, ցանկանալով իրեն պահել ինչպես մեծահասակ, առաջին հերթին օրինակ է վերցնում իր շրջապատողներից:

Ճգնաժամի առանցքային դետերմինանտ (պատճառա-հետևանքային հարաբերությունները վարքի հետ) կարելի է համարել <<ես ինքս>> գիտակցությունը՝ այս փուլի կենտրոնական նորագոյացությունը, որը կապված է ընթացքում առաջացող խիստ բարձր հուզական ինքնագնահատականի հետ: Առաջ են գալիս արարքներ՝ կապված ոչ թե անմիջական իրավիճակային ցանկությունների, այլ երեխայի <<ես>>-ի դրսևորման հետ:

<<Հուզական ինքնագնահատական>>, <<ընդգծված ես>>. ծնողներն ու դաստիարակները ճգնաժամի հաղթահարումը պետք է կապեն՝ հիմնվելով այս երկու կարևոր նորագոյացությունների վրա:

Երեխայի հուզական-պահանջմունքային ոլորտի զարգացումը սերտ կապված է այս ժամանակ ծագած ինքնագիտակցության հետ, քանի որ այս տարիքում երեխան սկսում է ինքն իրեն գիտակցել որպես մարդ: Ինքն իրեն ճանաչումը համարվում է ինքնագիտակցության առաջնային ձև: Ինքնագիտակցության զարգացման նոր փուլը սկսվում է այն ժամանակ, երբ երեխան անվանում է ինքն իրեն սկզբում անունով, հետո՝ երրորդ դեմքով: Ինքնագիտակցումից հետո, երեխան փորձում է հասկանալ, թե ինչ է նշանակում լինել մարդ, ուսումնասիրում է մեծերի վարքը, ընդօրինակում մեծերին: Այնուհետև երեք տարեկանում օգտագործվում է <<ես>> դերանունը: Ավելին, երեխայի մոտ առաջանում է ինքնագնահատականը, ես լավն եմ, կամ վատն եմ, ընդ որում չափազանց բարձր: Ինքնագնահատականը հուզական կազմավորում է, որը չի պարունակում ռացիոնալ բաղադրիչներ: Այն հիմնվում է երեխայի՝ հուզական անվտանգության, ընդունման պահանջմունքի վրա՝ դրա համար էլ հիմնականում առավելագույնս բարձրացված է, որի համար երեխան անընդհատ փորձում է իրեն ճանաչել մեծահասակների արձագանքներում: Այդ պատճառով երեխայի համար մեծագույն նպատակ է դառնում մեծահասակների կողմից ընդունված և սիրված լինելը: Երեխաները, որոնք բացասականորեն են ընդունվում մեծերի կողմից, ունեն ցածր ինքնագնահատական, իսկ այն երեխաները, որոնք սիրված են և ընդունված են հատկապես ընտանիքում, ունենում են բարձր ինքնագնահատական: Սակայն երբեմն երեխան, համեմատելով իրեն մեծերի հետ, իրեն լիարժեք մարդ չի համարում, ի հայտ է գալիս այսպես կոչված անլիարժեքության բարդույթը: Ըստ Ալֆրեդ Ադլերի, հենց այս անլիարժեքության բարդույթի հաղթահարման համար է մարդն ամբողջ կյանքում ձգտում ինքնահաստատվել, ապացուցել ուրիշներին, որ ինքը լավն է:

Մուխինան¹ այս տարիքի հիմնական նորագոյացությունները համարել է սեփական ես-ի առանձնացումը միջավայրից և իր անձի համեմատումը ուրիշների հետ: Նա նշում է, որ երեխան ունի սիրված լինելու և հավանության արժանանալու ձգտում և պահանջմունք, եթե երեխան սիրո չի արժանանում, նա կորցում է ինքնավստահությունը, նրա մոտ առաջանում է օտարում վախի ձևով, նա զգում է իրեն լքված և միայնակ: Նման իրավիճակներում երեխան կարող է խորը հոգեկան ապրումներ ունենալ և սա նույնպես կարող է ճգնաժամի առիթ հանդիսանալ:

¹ Мухина В. С., “Возрастная Психология: Феноменология развития, детство, отрочество”, 4-е издание, стереотипное Москва, АCADEMIA 1999. - 496 с.

Կարծում ենք, որ ճգնաժամի հաղթահարումն առնչվում է դաստիարակող ինստանցիաների մշակած ու կիրառության մեջ դրված բոլոր այն նորմերի ու սկզբունքների պահպանման հետ, որի արդյունքում երեք տարեկանը կարող է հաղթահարել կամ չհաղթահարել այն: Ճգնաժամի հաղթահարումը կարելի է կապել արժեհամակարգային ճիշտ դրդիչների, երեխայի վարքի ճիշտ դրդապատճառվածության հետ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Խուրդյան Ս. Ս. <<Անձի զարգացման ճգնաժամային տարիքը>>, Երևան <<Զանգակ-97>>, 2004թ. -248
2. Абросимова Н., “Возраст строптивости. О кризисе трёх лет” // Мама и малыш. — 2005. с. 473
3. Болотова А. К., и Молчанова О. Н., 2012. “Психология развития”, Москва: Государственный Университет Высшая Школа Экономики с: 528.
4. Валлон А., “Психическое развитие ребенка”. М., 1967.
5. Выготский Л.С., “Психология развития ребенка”, Издательство: Смысл, М. 2005+
6. Гамезо М. В., Петрова Е. А., Орлова Л. М. “Возрастная и педагогическая психология”: Учебное пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов. — М.: Педагогическое общество России, 2003
7. Мухина В. С., “Возрастная Психология: Феноменология развития, детство, отрочество”, 4-е издание, стереотипное Москва, АCADEMIA 1999. - 496 с.
8. Поливанова К. Н., “Психология возрастных кризисов” : Учеб. пособие для студ. высш. пед. заведений. - М.: Издат. центр, 2000. - 184 с.
9. Солодилова О. П., “Шпаргалка по возрастной психологии” : учеб. пособие.— М.: ТК Велби, 2005. — 56 с.
10. Стивен Г., “Счастливый ребенок The Happy Child”. Changing the Heart of Education First Sentient Publications edition 2002, с. 55
11. Эльконин Д. Б., “Детская психология” М.: Академия, 2007. — 384 с.
12. Яшкова Аксана Николаевна “Кризисы возрастного развития и психологическое здоровье в детском возрасте”, 2012; 18:95-100
13. Maria Montessori. “The Absorbent Mind”, Madras. The Theosophical Publishing House, pp. 455
14. Silvana Quattrocchi Montanaro. “Understanding the Human Being”, 1991, ABC-CLIO Ltd, pp. 168
15. Tim Seldin. “How to Raise an Amazing Child the Montessori Way” DK; 11/18/06 edition (December 18, 2006). pp. 192.